

юрисдикції, ї на пустому місці отримує 15 лютого 1646 р. від старости Яна Одривольського листа, в якому затверджено приналежність цього двору до шляхетських дворів. У цьому листі староста забороняє будь-кому перешкоджати Вишомірському, а власникові підтверджує всі його права¹²⁰. Проте шляхтич Вишомірський не задовольнився цим. У тому ж році він здобуває спеціальний привілей від Владислава IV¹²¹.

Наведемо ще один факт. Міщанин Бажан Холод, маючи дозвіл від вінницького старости Яна Одривольського, продає 28 березня 1647 р. половину своєї садибної землі у Вінниці шляхтичеві В. Петрушевському¹²².

Внаслідок небажання шляхти платити податки, 4 червня 1640 р. старостинський уряд розпочинає судовий процес проти шляхтичів – Дешковських, Раціборанського і братів Жабокрицьких, Петровського, Сераковського та Следзіовського. Позивач вимагав від них “показання права и тытулу”. Суд відклав справу. У 1647 р. Конституція поширила шляхетські вольності на шляхетські двори¹²³ і таким чином узаконила попереднє правопорушення шляхти в справі набуття домів та дворів у місті.

Таким чином, можна твердити, що після Люблінської унії міщани швидко зрозуміли та й відчули різницю між Литовськими Статутами та польським коронним правом. Міська територія, за правом Речі Посполитої, опинилася під земським правом. Зробити міщанське землеволодіння спадковим було можливе через т.зв. королівські надання і лише для окремих осіб з адміністрації. У переважній більшості це були шляхтичі. Це дає змогу зрозуміти, чому суди були завалені справами про межові суперечки, наїзди. Серед шляхти, без погляду на стан та віросповідання, тривала боротьба за право належати до шляхетського стану.

Valentyna Grodets'ka

The relations among the town gentry and the local royal governments (starostvo) in Bratslav province in XVII c.

In the article it has been considered the question on fight of genta in town of Vynnytsya in Bratslav province for its rights against the local royal governments (starostvo) in Bratslav province in XVII c.

УДК 94(477) ("16/20")

Ігор Лиман

¹²⁰ Там само. – Ф. 4599. – Оп. 1. – Спр. 52. – Арк. 85-86.

¹²¹ Там само. – Арк. 86-87.

¹²² Там само. – Ф. 4597. – Оп. 1. – Спр. 130. – Арк. 194-195.

¹²³ Volumina Legum. – Т. III. – Арк. 135

КОЗАКИЙ РІД ЧЕРНЯКІВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ, РОСІЇ, США

У статті на основі нових наукових досліджень, розкрита історія родини козаків за прізвищем Черняк. Представники цієї родина відіграли чималу роль в історії України, Росії та США.

Історія козаччини перестає бути чимось абстрактним, відстороненим і далеким від нас, коли повертається до вивчення козацьких родоводів. Тоді історія “наповнюється життям”, конкретизується в персонах — і не лише в тих, які залишили помітний слід в ній, в історії. Фактично, сама історія козаччини може розглядатись крізь призму історії козацьких родоводів. У томі числі і родоводів козаків, що носили прізвище Черняк.

В процесі пошуку інформації про родину козаків Черняків були опрацьовані фонди Центрального державного історичного архіву України у м. Київ, Інституту Рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського, Російського державного військово-історичного архіву, Державного архіву Запорізької області, Державного архіву Харківської області, Державного архіву Черкаської області, Державного архіву Дніпропетровської області, Державного архіву Полтавської області; фонди низки центральних, обласних і університетських бібліотек. Не були проігноровані Internet ресурси.

Про походження самого прізвища Черняк знайдено кілька версій. Згідно однієї з них, в основі цього прізвища, так само, як і в основі прізвищ Черненко, Чернов, Чорний, Чернишов, Черняєв, Черняков, Черниченко — прізвиська смуглих, чорноволосих людей¹²⁴. Згідно з іншою версією: “прізвищем єврейського походження стало слов'янське слово черняк — чорна людина”¹²⁵.

Прізвище (прізвисько) Черняк не було дуже поширеним на відміну, скажімо, від прізвища (прізвиська) Чорний. Так, один із перших дослідників історії запорозького козацтва А. Скальковський підрахував, що в наявних у його розпорядженні курінних реєстрах 1750, 1762 і 1775 рр. згадується майже 200 козаків Чорних¹²⁶. Значну кількість козаків Чорних знаходимо і серед інших реєстрів і компутів, тоді як Черняків там — лічені одиниці, а в більшості — жодного. Не знайдено прізвища Черняк при суцільній евристиці (пошуку) в метричних книгах цілої низки старовинних козацьких населених пунктів.

На сьогодні виявлено інформацію про наступних чоловіків — представників козацько-старшинського роду Черняків:

1. Сахно Черняк (? – 1638 – ?) – козак¹²⁷.

¹²⁴ Черняк // Ресурс доступу: <http://www.family.namesearch.ru/fed766e25.html>

¹²⁵ Значення прізвища Черняк // Ресурс доступу http://www.znachenie.ru/main.cgi?show=znachenie_familii&id=Chemjak

¹²⁶ Скальковський А.О. Історія Нової Січі або останнього Коша Запорозького / Пер. з рос. Т. Завгородньої. — Дніпропетровськ: Січ, 1994. — С. 194.

2. Іван Черняк (?–1609-1681 –?¹²⁸) – козак Веприцької сотні Полтавського полку, значковий військовий товариш.
3. Леонтій (Лесько) Іванович Черняк (?–1629 –1698–до 1707 р.) – полтавський сотник, генеральний осавул, полтавський полковник¹²⁹.
4. Сава Леонтійович Черняк (?–1660–?) – значковий військовий товариш.
5. Іван Леонтійович Черняк (?–1672 –1722–?) – полтавський полковий писар, сотник, значковий військовий товариш, полтавський полковник¹³⁰.
6. Пилип Леонтійович Черняк (?–1670 –1712–раніше 1719 р.) – сотник Харківського полку, осавул Харківського полку.
7. Лаврентій Леонтійович Черняк (? –1670 –1682 –?) – козак.
8. Олексій Леонтійович Черняк (?–1679 –1719–?) – значковий військовий товариш.
9. Олексій Савич Черняк (? –1700 –1734 –?) – значковий товариш.
10. Григорій Савич Черняк (?–1681 –1701–?) – сотник Полтавського полку.
11. Іван Савич Черняк (?–1748–раніше 1759 р.) – сотник Полтавського полку.
12. Семен Савич Черняк (? –1734 –?) – козак.
13. Григорій Іванович Черняк (?-1700 – 1737 рр.) – сотник, наказний полковник¹³¹.
14. Ярема Іванович Черняк (?–1714 –1718–раніше 1722 р.) – козак¹³².

¹²⁷ Цей козак відомий своєю участю в повстанні Павла Бута (Павлюка), про що згадується у щоденнику ченця домініканського ордена Шимона Окольського (Ресурс доступу: http://_www.litopys.narod.ru/coss1/shch04.htm), у Львівському літописі й Острозькому літописці (Ресурс доступу http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/strony_ukr/historia_lwow.htm).

¹²⁸ Так визначаємо – був живий у 1609-1681 рр., але дати життя не з'ясовані.

¹²⁹ Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків. – Вид. 2-е, доп. – К.: СтилоС, 2004. – С. 209.

¹³⁰ Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. 2. – Спр. 27650. – Без нум.; Ф. VIII. – Спр. 1790. – Арк. 43; Ф. VIII. – Спр. 1792. – Арк. 47 – 48; Ф. VIII. – Спр. 1802. – Арк. 69 – 74; Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII – XVIII ст. Т. I: Компюти та ревізії Полтавського полку. Компут 1649 р. Компут 1718 р. / Упорядкування, підготовка до друку, вступна стаття В.О. Мокляка. – Полтава: АСМІ, 2007. – С. 68, 69, 108, 267; Борисенко В.Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. — К.: Наукова думка, 1986. – С. 98 – 99; Черниговские губернские ведомости. – 1858. – № 14. – С. 109 – 110; Источники малороссийской истории, собранные Д.Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским. – М., 1859. – Ч.2. – С. 78 – 80, 116 – 118, 120, 146 – 150; Материали Военно-ученого архива Главного штаба. – С.Пб., 1871. – Т. 1. – С. 627 – 628, 637 – 645, 567 – 569; Письмо малороссийского гетмана Скоропадского к полтавскому полковнику Ивану Черняку о прислании царского жалованья // Чтения в обществе истории и древностей российских. – 1871. – № 3. – С. 10; Востоков А.А. Иван Черняк полтавский полковник. // Киевская старина. – 1889. – № 10. – С. 1 – 17; Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упорядник: С.О. Павленко. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – С. 115 – 116, 343, 346 – 349, 377 – 379, 398 – 400, 410 – 411, 724 – 729, 766 – 769, 773 – 774, 792, 803 – 804, 850 – 857; Науменко В. Жалованная грамота полтавскому полковнику Ивану Черняку // Записки українського наукового товариства в Києві. – 1916. – Т. 18. – С. 49 – 55.

¹³¹ Кривошея В. Старшинський корпус козацького війська гетьмана Мазепи// Україна: вчора, сьогодні, завтра: 36. наук. пр. – Запоріжжя, 2003. – С. 44.

¹³² Компюти та ревізії Полтавського полку. Компут 1649 р. Компут 1718 р. / Упорядкування, підготовка до друку, вступна стаття В.О. Мокляка. – Полтава:

15. Іван Пилипович Черняк (Черняченко, Черняков) (?–1690 – 1732 –до 1749 р.) – липецький сотник Харківського полку, підпрапорний Харківського полку¹³³.
16. Яків Пилипович Черняк (?–1703 р. –?) – тишківський сотник¹³⁴.
17. Павло Іванович Черняк (?-?) – син Липецького сотника, сотник Харківського полку¹³⁵.
18. Яків Лаврентійович Черняк (?–1690 –1732–?) – сотник, полтавський наказний полковник¹³⁶.
19. Максим Олексійович Черняк (? – ?) – значковий товариш.
20. Степан Олексійович Черняк (?–1752 –1753–?) – значковий товариш.
21. Іван Григорович Черняк (? –1739 –?) – козак.
22. Лук'ян Іванович Черняк (? –?) – козак.
23. Йосип Семенович Черняк (1734 – 1780–?) – значковий товариш.
24. Семен Яремович Черняк (? – раніше 1743 р.) – козак.
25. Павло Іванович Черняк (? –1767 – 1779 –?) – поручик¹³⁷.
26. Іван Максимович Черняк (близько 1750 – 1790 – ?) – значковий товариш.
27. Яків Максимович Черняк (близько 1760 – до 1843 р.) – значковий товариш.
28. Іван Максимович Черняк (1765 – раніше 1843 р.) – козак.
29. Юхим Максимович Черняк (1767 – ?) – козак.
30. Мойсей Степанович Черняк (близько 1735 – 1790–?) – значковий товариш.
31. Степан Степанович Черняк (близько 1755 р. – ?) – козак.
32. Іван Іванович Черняк (близько 1755 р. –?) – значковий товариш.
33. Іван Лук'янович Черняк (? –?) – козак.
34. Кирило Лук'янович Черняк (близько 1760 – ?) – козак¹³⁸.

Черняки були одним із найбагатших родів українських старшин Слобожанщини¹³⁹. Лівобережний полковничий рід Черняків залишався при владі за гетьманування І. Самойловича, І. Мазепи, І. Скоропадського¹⁴⁰.

Напевно, найбільш відомими серед усіх вищеперелічених представників козацько-старшинського роду Черняків є Леонтій

АСМІ, 2007. – С. 110.

¹³³ Маслійчук В.Л. Козацька старшина Харківського слобідського полку 1654 – 1706 рр. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. – С. 61, 64, 93, 94.

¹³⁴ Там само. – С. 64, 96.

¹³⁵ Там само. – С. 94.

¹³⁶ Лазаревский А.М. Отрывки из дневника гетманской канцелярии за 1722-23 годы // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. – К., 1898. – Кн. 12. – Отд. 3; Компюти та ревізії Полтавського полку. Компют 1649 р. Компют 1718 р. – С. 78, 83, 93.

¹³⁷ Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА). – Ф. ВУА. – Спр. 19138; Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: Описово-статистичні джерела /АН УРСР. Археографічна комісія та ін. Упоряд. В.О. Пірко, О.І. Гуржій; ред. кол. П.С. Сохань (відп. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 139, 145.

¹³⁸ Кучер В. До родоводу козацько-старшинського роду Черняків // Сіверянський літопис. – 1998. – № 5. – С. 62 – 63.

¹³⁹ Ресурс доступу: <http://www.dalizovut.narod.ru/bagaley/bagal5.htm>

¹⁴⁰ Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків. – Вид. 2-е, доп. – К.: Стіло, 2004. – С. 306.

(Лесько) Іванович й Іван Леонтійович, обидва – полтавські полковники.

У 1672 р. Лесько Черняк як новообраний генеральний осавул значився у Конотопських статтях, затверджених від імені царя на раді під час обрання Івана Самойловича у гетьмани¹⁴¹.

А в 1673 р. у Січі з'явився чоловік, який оголосив себе царевичем Семіоном, сином російського царя Олексія Михайловича. Цього чоловіка взяв під свій захист кошовий отаман Іван Сірко. Коли про це дізнався цар, він направив до Січі своїх послів, аби ті примусили Сірка видати їм “вора і самозванця”. Царське посольство гетьман І.Самойлович доручив супроводжувати саме своєму генеральному осавулу Черняку. Втім, ця вельми ризикована і відповідальна місія фактично закінчилась провалом. Події, пов'язані з перебуванням Л.І. Черняка на Січі у Івана Сірка, докладно змалював Д.І. Яворницький¹⁴². Щоправда, Яворницький називає Черняка Черняченком, але в примітках до видання вже сучасні дослідники зазначають, що мова йде саме про Леонтія Черняка¹⁴³.

Згодом Л.І. Черняк знов був посланий на Січ, але тепер вже І. Мазепою, із звісткою про падіння гетьмана І. Самойловича¹⁴⁴.

29 вересня 1684 р. побачив світ універсал Івана Самойловича про підтвердження прав Л. Черняка на село Гавронці¹⁴⁵. Дещо раніше, близько 1680 р., полтавським полковником Черняком було засноване с. Черняківка – нині село Чутівського району Полтавської області¹⁴⁶.

Тепер звернемось до персони іншого Полтавського полковника, Івана Леонтійовича Черняка.

Д.І. Яворницький дуже докладно описав події кінця 1708 –початку 1709 р., пов'язані з відправленням тоді ще бунчужного товариша Івана Черняка з України до Криму з повідомленням про обрання гетьманом Івана Скоропадського. Прибувши на Січ, І. Черняк передав кошовому отаманові Костю Гордієнкові лист І. Скоропадського, в якому той закликав запорожців не довіряти Іванові Мазепі. Запорожці передали через І. Черняка й свого листа до кримського хана, в якому з'ясували подальші наміри орди. К. Гордієнко затримав І. Черняка в Січі під час повернення з Криму за те, що той начебто оголосив Військові не всі

¹⁴¹ Полное собрание законов Российской империи. – Т. I. – № 519. – С. 888 – 896; Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657 – 1687). – К.; Львів, 2004. – С. 597.

¹⁴² Іван Дмитрович Сірко, славетний кошовий отаман Війська запорозьких низових козаків // Яворницький Д. Твори у 20 томах. – Т. I. – К.; Запоріжжя: “Тандем – У”, 2004. – С. 361 – 371.

¹⁴³ Коментарі // Там само. – С. 473.

¹⁴⁴ Востоков А. Суд и казнь Григория Самойловича // Ресурс доступу: http://www.samoilovich.narod.ru/samo-xvii/sam_gi.html

¹⁴⁵ ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 75. – Арк. 15; Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657 – 1687).– К.; Львів, 2004. – С. 805.

¹⁴⁶ Православна церква на півдні України (1775 – 1781) / Упорядник І. Лиман // Джерела з історії Південної України. Том 4. – Запоріжжя РА “Тандем-У”, 2004. – С. 447.

гетьманські листи, які віз до Криму. Згодом його відправили в табір І. Мазепи¹⁴⁷.

Про надзвичайно важливу і життєво небезпечну дипломатичну місію Івана Черняка йдеться у цілому абзаці грамоти російського царя Петра I гетьманові Івану Скоропадському від 26 травня 1709 р.: “Запорожцы знатного бунчужного товарища Ивана Черняка, который по нашему великого государя указу послан от тебя, подданого нашего гетмана Ивана Ильича, к хану крымскому со объявлением о избрании твоём на гетьманство, по возвращении его из Крыма, не токмо что в Сече задержали, но в явственной раде Костка Гордеенко его бил смертным боем и потом с Кошу отослали к изменнику Мазепе, которой и до днесь в оковах у него изменника держится”¹⁴⁸. Про ці ж події йдеться і в листі Пилипа Орлика до Стефана Яворського¹⁴⁹.

Після того, як Іван Мазепа був підданий анафемі, частина маєтностей його прибічника, наказного Полтавського полковника Г. Герцика, була передана гетьманом І. Скоропадським новому Полтавському полковнику, Івану Леонтійовичу Черняку. Між іншим, таким чином у його власності опинились Нефороща (Нехвороща), слобода Василівка, млини на Орелі, Крутобережний ліс тощо¹⁵⁰. І це при тому, що і Іван Мазепа під час свого гетьманування не оминав тоді ще полкового писаря І.Л. Черняка даруванням маєтностей. Зокрема, саме Мазепа у 1693 р. затвердив за Черняком половину с. Рибці¹⁵¹.

Важливо, що збереглися іменні списки посполитих підданих, які належали І.Л. Черняку, так саме як і списки підданих деяких інших представників роду Черняків¹⁵².

Будучи великим землевласником, Іван Леонтійович Черняк був добре відомий як щедрий жертвувач на користь храмів і монастирів.

Зокрема, 1719 р. полковник Іван Черняк передав Пивогірському монастирю свої “вотчинні” млини¹⁵³. 6 серпня

¹⁴⁷ Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. Т. 3. – Львів: Світ, 1992. – С. 260 – 264; Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів Т. 1.–К.,1998.–С.553 – 554.

¹⁴⁸ ЦДІАУК. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4 зв.

¹⁴⁹ Основа. – 1862. – Октябрь. – С. 1 – 28.

¹⁵⁰ Мицик Ю. З документів гетьманів І. Самойловича та І. Мазепи // Сіверянський літопис. – Чернігів, 2001. – № 6. – С. 34 – 35; Мицик Ю. Царичанка козацька. – К.: Генеза, 2004. – С. 33 – 34.

¹⁵¹ Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського.– Ф.Х. – №8476. – Арк. 18; Кривошея В. Старшинський корпус козацького війська гетьмана Мазепи // Україна: вчора, сьогодні, завтра: Збірник наукових праць. – Запоріжжя, 2003. – С. 44.

¹⁵² Компюти та ревізії Полтавського полку. Компут 1649 р. Компут 1718 р. / Упорядкування, підготовка до друку, вступна стаття В.О. Мокляка. – Полтава: АСМІ, 2007. – 400 с.

¹⁵³ Троцкий П. Пустынно-Николаевский монастырь // Труды Киевской духовной Академии. – 1878. – № 9. – С. 624 – 625; Вирський Д. “Українне місто”: Кременчук від заснування до 1764 р. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – С.

1719 р. Іван Черняк, виконуючи волю покійної дружини, подарував Нефорощанському монастиреві свій млин на р. Орель, місцевий Баранівський лісок і леваду¹⁵⁴. 9 серпня 1719 р. рід “его милости пана полковника Полтавского полку Ивана Леонтиевича Черняка” був внесений до Поминального синодику Нефорощанського (Нехворощанського) запорозького монастиря. Цей синодик був знайдений і опублікований Д. І. Яворницьким¹⁵⁵.

З ім'ям І. Черняка тісно пов'язана історія Пушкарьовського Вознесенського монастиря. Сам монастир за благословенням архієпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського Лазаря збудований в Полтаві в урочищі Мазуровці в останній чверті XVII ст. Тоді за монастирською Покровською трапезною церквою названий Покровським Полтавським жіночим монастирем. Він знаходився в Полтаві до 1721 р. У тому році Полтавський полковник І. Черняк своїм коштом переніс монастир на власну землю в село Пушкарьовку, на відстані трьох верст від Полтави. Відтоді і до 1762 р. монастир називався Покровським Пушкарьовським¹⁵⁶.

У 1722 р. саме полковнику І. Черняку Петро I віддав наказ організувати таємну розвідку в Криму з метою з'ясування намірів татар і турків¹⁵⁷.

У тому ж році І. Черняк вже вдруге разом із козаками (згідно із Лизогубівським літописом, кількість цих козаків, які знаходились при Черняку, становила 10.000)¹⁵⁸ поїхав до Ладоги працювати на будівництві каналу, який мав з'єднати це озеро з Санкт-Петербургом. Звідти він написав донесення до Сенату, в якому описував важкі умови праці українських козаків¹⁵⁹. Під час робіт на Ладозі І. Черняк у тому ж році й помер¹⁶⁰.

Великою повагою у Харківському полку користувався син Полтавського полковника Л.І. Черняка, Пилип Леонтійович Черняк (Чернеченко) – осавул полку в другій половині 80-х рр. XVII ст., Тишківський сотник. На початку XVIII ст. підписував першим всі чолобитні цареві. З кінця 90-х рр. XVII ст. – священник Богородицької парафії в Тишках. Збудував у Тишках разом із своїм сином Яковом новий храм. Мав багато земельної власності довкола

272.

¹⁵⁴ Мицик Ю. Царичанка козацька. – К.: Генеза, 2004. – С. 52.

¹⁵⁵ Збірник матеріалів до історії запорозьких козаків // Яворницький Д. Твори у 20 томах. – Т. І. – К.; Запоріжжя: “Тандем – У”, 2004. – С. 193.

¹⁵⁶ Православна церква на півдні України (1775 – 1781) / Упорядник: І. Лиман // Джерела з історії Південної України. Том 4. – С. 450.

¹⁵⁷ Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. Т. 3. – Львів: Світ, 1992. – С. 348.

¹⁵⁸ Лизогубівський літопис // Ресурс доступу: <http://www.litopys.org.ua/sborlet/sborlet02.htm#page69>

¹⁵⁹ Ресурс доступу: <http://www.ruthenia.info/txt/grushevs/istukr/Part5.html>; <http://www.litopys.org.ua/scherer/sher03.htm>

¹⁶⁰ Лазаревский А.М. Отрывки из дневника гетманской канцелярии за 1722 – 23 годы // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. – К., 1898. – Кн.12. – Отд. 3.

Тишків і Липців, маєтності в Полтавському полку, в Мерєфі, Іванівці, Удах¹⁶¹.

Інший козак, П. Черняк, звертає на себе увагу через те, що тоді як переважна більшість старшин його полку розпочинала службу у віці 13 – 17 років, він, як свідчить перепис Харківського полку 1759 р., розпочав службу в три [!!!] роки¹⁶².

Вище мова йшла лише про представників козацького роду Черняків чоловічої статі. Втім, і жінки цього роду залишили свій слід у історії. Перш за все — своїми шлюбами, завдяки яким Черняки з'єднувались родинними зв'язками з не менш відомими в Україні сімейними “кланами”. Подібні ж зв'язки виникали і дещо іншим шляхом. Достатньо згадати вдову Липецького сотника Івана Пилиповича Черняка, Палашку (?-1729 – 1749–?), яка з'єдналась другим шлюбом із Матвієм Прокоповичем Куликовським (1710 (1711–?) – кінець XVIII ст.) – спадкоємцем Харківського полковника, представником однієї із найбагатших родин Слобідської України. Сам Матвій Прокопович Куликовський був останнім Харківським полковником, а після ліквідації полкового поділу Слобожанщини був обраний предводителем дворянства Харківської округи. Приданим Палашки Черняк у цьому шлюбі, між іншим, було с. Ракитне, яке стало родовим маєтком Куликовських¹⁶³.

Інформація щодо козаків Черняків зберігається не лише в архівних документах та історичній літературі, але і в переказах деяких наших сучасників — носіїв цього прізвища. Напевно, найбільш цікавими і сенсаційними є дані, повідомлені колишнім заступником директора з навчальної частини Херсонського медичного коледжу Миколою Петровичем Черняком. Близько двох років тому він дав інтерв'ю одному з Internet-видань¹⁶⁴, через яке нам і вдалося відшукати сліди М.П.Черняка, який переїхав з Херсона до Харкова і нині є прикованим до ліжка. В ході спілкування Микола Петрович переказав і доповнив інформацію, надану ним раніше херсонському кореспонденту.

За М.П.Черняком, американські президенти Теодор і Франклін Делано Рузвельти походять саме з роду запорозького козака Черняка.

Свого часу цей козак отримав прізвисько — Рузвелет або Руссовелет. А справа, за переказом М.П.Черняка, відбувалась так:

¹⁶¹ Маслійчук В.Л. Козацька старшина Харківського слобідського полку 1654 – 1706 рр. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. – С. 63 – 64, 96.

¹⁶² ЦДДАУК. – Ф. 1725. – Спр. 467. – Арк. 5. Це ж відмічає і сучасний дослідник В.Л. Маслійчук Провінція на перехресті культур: Дослідження з історії Слобідської України XVII – XIX ст. – Харків Харківський приватний музей мистецтва 2007. – С. 94.

¹⁶³ История рода дворян Куликовских // Ресурс доступу: <http://www.rakitnoe.mrezha.ru/history.html>; Маслійчук В.Л. Політика російського уряду щодо слобідського козацтва у XVIII ст. // Історія Українського козацтва Нариси У 2 т. / Редкол: В.А. Смолій (відп ред.) та ін. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2006. – Т. 1. – С. 677.

¹⁶⁴ Стеценко Е. Президенты из шаровар? Рузвельты – потомки старинного казацкого рода // Ресурс доступу: <http://www.versii.com/telegraf/material.php?id=5760&nomer=280>

“Как-то на одном из привалов казаки, поснимав свои свитки, заснули мертвецким сном. Вдруг неожиданно прозвучал сигнал тревоги. Впопыхах один из моих предков по фамилии Черняк вскочил на коня, не успев набросить на себя жупан (свитку). Когда тревога улеглась и наскок кочевников был успешно отбит, казак Черняк при построении оказался голым. Тут же старшина кинул клич: “Одежду Черняку”. Быстро отыскали что-то типа пиджака (сюртука), причем явно не украинского покроя, и передали Черняку, который в него тотчас и облачился. Но так как все Черняки отличались мощным сложением и завидным ростом, а сюртук явно был мал, он сразу же лопнул по всем швам. По рядам прокатился здоровый казацкий хохот (казаки были весьма охочими до разного рода шуток). “Руз (пиджак – на вятском наречии: среди казаков было немало выходцев из России) – велет (большой, великан — в переводе с украинского)”, – загоготали казаки. Так и пристало к Чернякам это прозвище – Рузвелет или Руссовелет”.

Це нібито відбулось наприкінці XVI ст. А в XVII ст., за царювання Олексія Михайловича Романова, кілька козаків Черняків (Микола, Яків і Георгій – ці імена були традиційними і передавались із покоління в покоління) були направлені до Архангельська навчатись корабельній справі. Звідти вони перебрались до Голландії, де своє “родове” прізвисько Рузвелет перетворили на прізвище Рузвельт, згодом емігрували до Північної Америки. Там Микола Черняк (Рузвельт) почав вже йменуватись Клаусом, став родоначальником двох гілок роду, з яких і вийшли американські президенти Теодор і Франклін Делано Рузвельти.

Цікаво, що М.П.Черняк, навіть, спробував відшукати підтвердження чи спростування версії, викладеної вище. Нажаль, при цьому він спирався лише на російські переклади книг про американських президентів. Микола Петрович повідомляє: “Сам Франклін Рузвельт (к слову, многие американцы включают его в четверку самых великих президентов Америки, причем в этом списке, куда входят Авраам Линкольн, Джордж Вашингтон и Вудро Вильсон, Рузвельта нередко ставят на первое место) не любил распространяться о своих предках. Вот что, например, он написал в 1935 году в ответ газете “Джуиш кроникл”, когда оттуда направили письмо президенту с вопросом - не происходит ли Франклін Рузвельт из евреев: “Мои познания о происхождении семьи Рузвельтов в Соединенных Штатах ограничиваются тем, что все ее ветви, очевидно, восходят к Клаусу Рузвельту, который приехал из Голландии незадолго до 1643 года. Я не имею ни малейшего понятия, где он жил в Голландии и кто его родители... Откровенно говоря, у меня никогда не было ни времени, ни желания проследить генеалогию нашей семьи по ту сторону Атлантики до ее отъезда сюда, то есть примерно триста лет назад. Пусть в отдаленном прошлом Рузвельты были евреями или католиками, или протестантами, меня

больше интересует не это, а то, были ли они хорошими гражданами и верили ли в Бога. Надеюсь, что это так". "Обычно американские историки и биографы Рузвельтов рассказывают об их предках с того момента, когда первый Рузвельт ступил на берег Америки. Отпрыски Клауса и его сына Николаса занимались предпринимательством и, в общем-то, ничем особым себя не прославили. Спустя 100 лет после появления Клауса Рузвельта в Северной Америке, в конце XVIII века, во времена правления Екатерины II, один из его правнуков— Николай Черняк – вернулся в Россию и стал служить при дворе императрицы, был возведен в дворянское звание. С его внуком Кононом (он родился в 1848 году, на 10 лет раньше Теодора Рузвельта) связана наша родовая ветвь. После окончания биологического факультета Петербургского университета он познакомился и близко сошелся с Бальтазаром Скадовским. Вместе с ним он приехал на юг России, где занял место управляющего поместьями Скадовских. Скадовские были богатейшими землевладельцами, родственники известных Фальц-Фейнов. Надо сказать, что все Черняки отличались живым, пытливым умом и деятельным характером, так что не удивительно, что, будучи правой рукой Скадовского, Конон Черняк благодаря энергичности и предприимчивости вскоре сумел сколотить приличное состояние. Вместе со Скадовским он строил город Скадовск, судходную бухту, занимался разведением тонкорунных овец... В Петербурге он женился на девице из семьи Кони, которая родила ему целую кучу детишек — 17. Одним из них был мой дед, Марко. Конон был красивый, сильный, прекрасно образованный человек, свободно владел немецким, французским, английским языками".

У бесіди з нами М.П.Черняк повідомив, що, на жаль, у нього немає документів, які б підтверджували наведену вище історію. Дані про козацькі корені, про родинні зв'язки із американськими Рузвельтами передавались в їхній сім'ї усно. Зокрема, він сам вперше їх почув у 1953 р. від двоюрідної сестри свого прадіда (того самого Конона) – Ірини (за чоловіком – Кисляк), якій тоді мав близько 70-ти років.

Але повернемося до інформації про Черняків, що віднайдена в документах.

За козацьких часів на запорозькі землі прибували переселенці з інших українських територій, і серед цих новоприбулих були і Черняки. Зокрема, станом на 1756 р. в Кодацькій паланці, в селі Кам'янському жив Антон Черняк, виходець із містечка Крилова¹⁶⁵, а в селі Тарамському – Олекса Черняк, виходець з містечка Власівки Власівської сотні Миргородського полку¹⁶⁶.

І після ліквідації у 1775 р. Вольностей Війська Запорозького на колишніх козацьких землях продовжували жити Черняки. Цілком ймовірно, що багато хто з них походив саме з козаків.

¹⁶⁵ ЦДІАУК. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 239.

¹⁶⁶ Там само. – Арк. 243.

Досліджуючи метричні книги церкви Олександрівської фортеці (тепер – м. Запоріжжя) 1770-х рр., Я.П. Новицький знайшов запис: “Сосланный за вину на поселение колодник Максим Черняк вступил в брак со вдовою той же крепости в остроге каторжною женою”¹⁶⁷.

Єпископ Катеринославський і Таганрозький Феодосій (Макар'євський) писав про те, що в 1793 р. Терентій Черняк був титарем (церковним старостою), який будував храм в ім'я Св. Георгія у слободі Підгородній, влаштованій на місці старожитніх козацьких маєтностей¹⁶⁸.

У Відомостях про міста Чернігівської губернії 1810 р. знаходимо кілька згадок про купця Василя Черняка¹⁶⁹.

10 січня 1819 р. в указі Катеринославського губернського правління повідомлялося про Сенатський указ, яким чин колезького реєстратора надавався Івану Черняку¹⁷⁰. В джерелах збереглися дані про колезького реєстратора Якова Михайловича Черняка – у 1827 р. співвласника поселень Скотовате та Іванівка¹⁷¹. Базуючись на документальних джерелах, Ю.П. Князьков пише одразу про кількох представників роду Черняків, які в різні часи володіли селом Іванівка¹⁷² (тепер – Запорізька область).

У спогадах німецького вченого-гуманіста професора державного історіографа Крістофа-Дітріха фон Роммеля (1781 –1859 рр.) описується “гостиннамалоруська родина Чернових”¹⁷³, причому сучасні дослідники припускають¹⁷⁴, що йдеться саме про дворянський рід Черняків який мешкав на Харківщині, в Новій Водолазі¹⁷⁵.

¹⁶⁷ История города Александровска в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии. 1770 – 1806 гг. //Новицький Я. Твори в 5-ти томах. Т. 1. – Запоріжжя: ПП “Тандем”, 2007. – С. 214.

¹⁶⁸ Феодосій (Макарецький). Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. – Дніпропетровськ: ВАТ “Дніпрокнига”, 2000. – С. 647.

¹⁶⁹ Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 263.

¹⁷⁰ Державний архів Запорізької області. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 36 – 37.

¹⁷¹ Нариси з історії запорозьких козаків та Південної України // Яворницький Д. Твори у 20 томах. – Т. I. – К.; Запоріжжя: “Тандем – У”, 2004. – С. 334.

¹⁷² Іванівка – к. село згодом хутір за 0,7 км на сх. від рч. Солоні(л. ВерхньоїТерси) і за 1,2 км на пд.-зх. від пн.-зх. окол. суч. с. Новомиргородки. Засноване в першій половині XIX ст. У 1850 р. власність колезького реєстратора Івана Івановича Черняка Селобуло засновано його батьком прапорщиком Іваном Черняком. Назва за ім'ям засновника. В 1850 р. в селі було 22 жит., на поч. XX ст. це хутір з одного двора. У 1913 р. власність Параскеви Черняк. З поч. 1920-х рр. заселявся знов. У 1926 р. – 43 жит. З 1930-х рр. не згадується. В джерелах: д. Івановка (1850, 16, 10; 1861, 8), хут. Івановка(1888; 1913), хут. Черняк(1910), хут. НовоІванівський (1928).

¹⁷³ Роммель К.-Д. Спогади про моє життя та мій час. “Україна в записках мандрівників і мемуарах” (Вип. 1) /Східний інститут українознавства ім. Ковальських НАН України Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Майдан, 2001. – С. 136 – 137.

¹⁷⁴ Там само – С. 218.

¹⁷⁵ Державний архів Харківської області. – Ф. 284. – Оп. 1. – Спр. 126. – Арк. 6.

Вже в часи “громадянської війни” на запорозьких, колишніх козацьких, землях гриміла слава Макса Черняка¹⁷⁶ – анархіста, сподвижника Батьки Махна, начальника махновської контррозвідки, махновського намісника м. Бердянська, керівника відомого Льови Задова.

Наприкінці цієї розвідки зазначимо, що пошук інформації про козаків Черняків триває і є ще далеким до завершення. Напевно, подальша евристична робота може дати вельми цікаві результати.

Igor Lyman

The Cossacks kin of Chernyaks in history of Ukraine, Russia, USA

The article is result of searching the information on the Ukrainian Cossacks kin of Chernyaks. The data on more than thirty Cossacks Chernnyaks are given.

УДК 94 (477) “17”

Геннадій Шпитальов

**ПИТАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ І ТАКТИКИ
ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА ПЕРІОДУ НОВОЇ СІЧІ
У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІЙН XVIII ст.
(закінчення¹⁷⁷)**

У статті розглянуті особливості тактики запорозької флотилії, а також комплектування, озброєння і тактики тогочасних збройних формувань Османської імперії з якою вели боротьбу запорожці. З’ясовано, що у військовому мистецтві запорозького козацтва у XVIII ст., як і раніше, синтезувалися бойові традиції християнського і мусульманського світів для ефективного протистояння противнику.

У попередньому випуску ми розглянули організаційно-функціональну структуру, принципи комплектації, управління, озброєння і забезпечення Війська Запорозького Низового, а також тактику запорозької кінноти. Наразі ми розглянемо питання застосування запорожцями ручної вогнепальної зброї й артилерії, а також особливості тактики запорозької флотилії. Крім того, вважаємо доцільним з’ясувати особливості комплектування, озброєння і тактики тогочасних збройних формувань Османської імперії.

Впродовж усього XVIII ст. іррегулярні війська суттєво програвали регулярним, головним чином, у якості вогнепальної зброї.

Гладкоствольні ударно-кремінні (куркові) рушниці, які з’явилися наприкінці XVII ст. і перебували на озброєнні європейських армій до початку XIX століття, мали дальність стрільби 250-300 м, калібр – близько 10-20 мм, вагу – до 5 кг,

¹⁷⁶ Чоп В.М., Лиман І.І. “Вольный Бердянск”: місто в період анархістсько-соціального експерименту (1918 – 1921 рр.). – Запоріжжя РА “Тандем-У”, 2007. – 478 с.

¹⁷⁷ Початок у “Чорноморській минувшині”. – Одеса, 2007. – Вип.2. – С.35-49.